

Лекція № 5

Тема лекції: Менеджмент безпеки, правове забезпечення та організаційно-функціональна структура захисту населення та адміністративно-територіальних одиниць у надзвичайній ситуації.

План лекції

Вступ.

1. Правові норми, що регламентують організаційну структуру органів управління безпекою та захистом у надзвичайних ситуаціях.

2. Поняття про управління в НС. Мета і загальна характеристика рятувальних та інших невідкладних робіт.

Заклучна частина.

Література

1. Березуцький В.В. Безпека життєдіяльності. Навчальний посібник / В.В. Березуцький, Л.А. Васьковець, Н.П. Вершиніна. П'яте видання. – Х.: Факт, 2009. – 384 с.

2. Стеблюк М. І. Цивільна оборона та цивільний захист: Підручник. / М.І. Стеблюк. – К.: Знання-Прес, 2010. – 487 с.

3. Сидоренко В.Я., Азаров С.І., Серета Ю.П. Оцінка зміни радіаційної ситуації у Чорнобильській зоні відчуження після лісових пожеж // Вісник ЛДУ БЖД. – 2016. - №13.

4. Сердюк А.М., Тимченко О.І., Лінчак О.В., Бенедичук Ю.В. Генофонд і здоров'я: іонізуюча радіація. –Київ: Медінформ, 2011. – 190с.

5. Запорожець О.І. Безпека життєдіяльності : Підручник. / [О.І.Запорожець, Б.Д. Халмурадов, В.І. Применко та ін.]. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 448 с.

6. Михайлюк В.О. Цивільна безпека. Навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 158 с.

7. Могильниченко В.В. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій. Том 2 Техногенна та природна небезпека / За ред. В.В. Могильниченка. – К.: КІМ, 2007. – 638 с.

Наочні посібники

(Мультимедійний проектор, презентаційний матеріал).

Завдання на самостійну роботу

1. Систематизувати та поглибити матеріал лекції.

Вступ

Тенденція зростання кількості надзвичайних ситуацій техногенного характеру, вагомість наслідків об'єктивно примушують розглядати їх як серйозну загрозу безпеці окремії людині, суспільству та навколишньому середовищу, а також стабільності розвитку економіки країни.

1. Правові норми, що регламентують організаційну структуру органів управління безпекою та захистом у надзвичайних ситуаціях

Правове забезпечення безпеки життєдіяльності в Україні організовано у відповідності з державною політикою, спрямованою на забезпечення безпеки життєдіяльності населення в техногенно-безпечному і екологічно чистому просторі. Екологічно чистий простір можливий при відсутності загрози з боку природних об'єктів або ж при умові недопущення виникнення джерел техногенної небезпеки.

З точки зору означених позицій, основне місце в правовому забезпеченні безпеки життєдіяльності населення займає законодавство в галузі регулювання відносин з охорони здоров'я людини та оточуючого середовища, безпеки людини в надзвичайних та екстремальних ситуаціях. Дані відносини регулюються нормативними актами різної юридичної сили: Конституцією, законами, урядовими підзаконними актами, галузевими інструкціями вимог і правил безпеки життєдіяльності та відповідними актами місцевих органів влади.

Сфера безпеки людини в Україні об'єднує кілька напрямів: охорону праці на підприємствах будь-якої форми власності, пожежну безпеку, цивільний захист.

Охорона праці – система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини в процесі її трудової діяльності.

Пожежна безпека – відсутність неприпустимого ризику проникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливостями нанесення шкоди живим організмам, матеріальним цінностям і довкіллю.

Цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом їх попередження, ліквідації їх наслідків та надання допомоги потерпілим у мирний час та в особливий період.

Кодекс Цивільного Захисту України від 02.10.2012 р. на законодавчому рівні

чітко відрегулював функціонування органів державного контролю у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки; статус оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. З введенням в дію даного документа з 01.07.2013 р. в Україні на законодавчому рівні відрегульований весь комплекс питань, пов'язаних із захистом населення, територій, навколишнього середовища від небезпек природного і техногенного характеру.

Об'єктом управління БЖД є стан умов, параметрів і норм життєдіяльності на відповідній території або об'єкті господарювання.

Основний напрямок в управлінні БЖД – створення безпечних умов життєдіяльності на всіх стадіях повного циклу функціонування системи «людина – життєве середовище».

Управління БЖД передбачає:

- моніторинг, контроль і експертизу умов життєдіяльності людей;
- попередження виникнення НС;
- ліквідацію негативних наслідків НС;
- дії по поліпшенню умов життєдіяльності людей, постраждалих вНС.

Основною управління безпекою життєдіяльності є система організаційно-розпорядчих заходів щодо профілактики і протидії негативним факторам, що порушують стійке функціонування і розвиток держави, регіону, погрожуючи небезпеками окремій людині.

Така система повинна бути створена та діяти на державному, регіональному, місцевому та локальних рівнях.

В даний час управління безпекою життєдіяльності в Україні здійснюється у відповідності з існуючим законодавством. Загальнодержавні завдання та функції управління безпекою та захистом у НС покладені на державні органи загальної, спеціальної та галузевої компетенції.

Такими органами управління безпекою життєдіяльності в Україні є:

Верховна рада:

– затверджує відповідні нормативні акти з питань безпечної життєдіяльності населення України.

Кабінет міністрів України:

- визначає функції Державної служби України з надзвичайних ситуацій;
- затверджує національні програми поліпшення стану безпеки;
- встановлює порядок створення і використання фондів.

Національна рада з питань безпеки життєдіяльності населення (цивільної безпеки) при КМУ.

Міністерства і центральні органи державної виконавчої влади:

- Міністерство охорони здоров'я;
- Міністерство праці та соціальної політики, СБУ;
- Державна служба України з надзвичайних ситуацій;
- Державний комітет України по нагляду за охороною праці;
- Прокуратура України;
- Міністерство юстиції та інші відомства в межах своєї компетенції.

Перераховані органи здійснюють єдину науково-технічну політику у сфері безпеки життєдіяльності людини.

В Україні впроваджується регіональна політика в сфері управління безпекою життєдіяльності, що передбачає:

- створення структур (служб) управління безпекою життєдіяльності на всіх рівнях державних адміністрацій та підприємствах будь-якої форми власності;
- виявлення та наукове обґрунтування чинників, що формують політику регіону в галузі забезпечення безпеки життєдіяльності персоналу підприємств та цивільного населення;
- створення міцних зв'язків між регіональною та державною системами управління безпекою життєдіяльності;
- постійна взаємодія між обласною держадміністрацією і підприємствами регіону.

У відповідності з Законом України «Про охорону праці» та іншими правовими актами завдання з управління безпекою життєдіяльності на регіональному рівні покладені на місцеві державні адміністрації та Ради народних депутатів, які:

- реалізують державну політику у сфері безпеки життєдіяльності;
- розробляють регіональну політику у сфері безпеки життєдіяльності в межах своєї компетенції;
- формують за участю профспілкових організацій програми заходів з питань безпеки, гігієни праці, виробничої санітарії;
- створюють при необхідності регіональні аварійно-рятувальні формування;
- здійснюють контроль за виконанням нормативних актів з безпеки життєдіяльності.

З метою виконання управлінських функцій місцеві органи створюють відповідні структурні підрозділи (служби охорони праці, екологічної безпеки, цивільного захисту та оборони, фонд страхування та ін.). Діяльність таких служб,

структур координують відповідні структурні підрозділи органів контролю та міністерств, до складу яких вони входять.

Структура служб безпеки життєдіяльності залежить від специфіки конкретного регіону (адміністративного розподілу, географічних і природних характеристик, щільності населення і підприємств, наявності наукового потенціалу, ВНЗів і т.д.).

В цілях координації всіх напрямів забезпечення безпеки життєдіяльності населення регіонів при обласних державних адміністраціях створені комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій.

На кожному об'єкті господарювання керівництвом створюються комісії з питань надзвичайних ситуацій.

При вирішенні завдань, пов'язаних з управлінням безпекою життєдіяльності в регіоні, відповідні структурні підрозділи діють самостійно, а при необхідності взаємодіють з іншими підрозділами державних адміністрацій.

Основними завданнями та функціями державної системи управління у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності населення є:

- розробка, прийняття та скасування нормативних актів, що регламентують правові основи забезпечення безпеки життєдіяльності;
- професійний відбір;
- експертиза,
- ліцензування та сертифікація;
- управління фондами;
- забезпечення безпеки обладнання, будівель і споруд;
- наукове забезпечення та міжнародне співробітництво;
- забезпечення санітарно-гігієнічних умов праці;
- розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань, аварій;
- пропаганда культури безпеки.
- планування робіт.

Загальні норми законодавства, підзаконних актів, стандарти і технічні умови, що регламентують принципи і механізми регулювання безпеки, зниження ризиків надзвичайних ситуацій

Безпека людини – гарантована конституційними, законодавчими і практичними заходами, правова і екологічна захищеність і забезпеченість життєво-важливих інтересів особистості від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Мета безпеки особистості – захист життя, здоров'я, прав і життєво-

важливих інтересів особистості.

Об'єкт безпеки особистості – людина та її життєві інтереси (правова і економічна безпека, соціальне благополуччя, економічна самостійність, стабільна і кориснасуспільству життєдіяльність).

Загроза – це небезпека на стадії переходу з можливості в дійсність. Вона носить предметний характер, наповнена конкретним змістом і в разі чітко вираженого небезпечного стану такого змісту набуває конкретну правову характеристику.

Правова та екологічна безпека особистості ґрунтується на вимогах ряду Міжнародних декларацій, Конституції України 1996 р., Законах України та нормативних актах.

Серед Міжнародних декларацій із забезпечення безпеки особистості виділяються:

– *Стратегія Сталого розвитку*, Ріо-де-Жанейро, 1992 р. ООН прийняті два історично важливих документи: «Декларація про розвиток природного середовища» та «Глобальна програма дій – Порядок денний 21.»

Основна мета цього документу – створення нормальних умов існування кожної людини і майбутньому поколінню; ні в якому разі не погіршення з кожним роком якості проживання людини і стану природного середовища. Даною Стратегією введені єдині світові показники розвитку держав – індекси (від 0 до 1):

- *індекси соціального розвитку* H_{cp} ;
- *індекси економічного державного розвитку* H_{ep}
- *індекси людського розвитку* $H_{лр}$;
- *індекси екологічного розвитку* $H_{екол.р}$;

Дані індекси для України в 2011 році і відповідні їм місця у світі склали: H_{cp} – 0,554 (72 місце);

H_{ep} – 0,319 (91 місце);

$H_{лр}$ – 0,2 (78 місце);

$H_{екол.р}$ – 0,447 (108 місце).

– *Монреальська декларація «Право людини на безпеку»*, прийнята в Монреалі 15 травня 2002 р. Декларація в ст. 5 визначає права кожної людини Планети на участь у розробці та оцінці будь-якого виду діяльності, що впливає на його безпеку і благополуччя.

Правове забезпечення безпеки особистості на державному рівні базується на *принципах міжнародного права* (система законодавчого забезпечення БЖД), а також на *положеннях Конституції України*. Конституційні норми, відображені в

ст. 3, 16, 27, 43, 46, 49, 50, 66,68, закладають суть безпеки (норми – принципи) і визначають цілі подальшого розвитку і реалізацію правового забезпечення БЖД (норми – програми, норми – завдання, норми – обов'язки).

Реалізація і розвиток основних конституційних положень безпеки особистості здійснюється за допомогою інших нормативно-правових актів, які служать основою побудови державної системи безпечної життєдіяльності населення України:

– *Кодексів України: «Про адміністративні правопорушення»; «Кримінального» (розділ «Екологічні злочини»); «Цивільного» (розділ «Відшкодування збитків за екологічні правопорушення»); «Цивільного захисту».*

Спеціальних законів:

– *Закону України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р. №2801 – XII.* Він доповнений Законом «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» від 24.02.1994 р. № 4001 – XII та Законом «Про заходи щодо попередження захворювань на СНІД та соціальний захист населення» від 03.03.1998 р.

– *Закону України «Про охорону праці» від 14.10.1992.г. №2695 – XII в новій редакції від 21.11.2002 р.*

Перелічені Закони визначають правові, організаційні, економічні основи охорони здоров'я кожного громадянина України при навчанні, у побуті, під час відпочинку, на виробництві, а також гарантують своє тимчасове надання медичної допомоги.

– *Закону України «Про охорону навколишнього середовища» від 25.06.1991 р. № 1264*

– XII. Він розглядає права і обов'язки громадян України на безпечний для проживання стан навколишнього середовища.

– *Закону України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 р. №2707 – XII.*

Завершальним блоком правової безпеки особи в Україні є нормативно-технічні документи:

– **ДСТУ** – державні стандарти;
– **ДБН** – державні будівельні норми і правила;
– **СН** – санітарні норми, які встановлюють ГДК забруднюючих речовин у повітрі та воді, граничні рівні впливу різних природних і промислових випромінювань (електромагнітних, іонізуючих) і т.д.

Таким чином, в Україні існує потужна правова система, яка забезпечує

необхідний правовий рівень безпеки життєздатності особистості.

2. Поняття про управління в НС. Мета і загальна характеристика рятувальних та інших невідкладних робіт.

Ефективність протидії надзвичайним ситуаціям (НС) у вирішальному ступені залежить від комплексу своєчасних заходів, що вживаються на всіх стадіях НС. Розробка таких заходів, їхня реалізація, координація дій великої кількості організацій і людей, управління процесом ліквідації НС та рятувальною операцією в цілому не можливо без створеної та налагодженої системи управління.

Система управління повинна мати високі ступені готовності, сталість та забезпечувати можливість як централізованого, так і безпосереднього управління організаціями, силами і засобами, які залучають для ліквідації НС.

2.1. Поняття про управління в НС

Організація і оперативне управління силами цивільного захисту під час проведення рятувальних заходів, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру здійснюється надзвичайними комісіями і штабами, що створюються за рішенням Кабінету Міністрів, обласної або районної державної адміністрації. У випадку локальних, об'єктових або місцевих надзвичайних ситуацій, що не мають катастрофічного характеру, всі заходи організовують керівники районів, населених пунктів, об'єктів, які за посадовими обов'язками виконують функції начальників цивільного захисту.

Ефективність протидії НС у вирішальному ступені неможлива без створеної та налагодженої системи управління.

Управління в НС зводиться до керівництва (органу управління або уповноваженої особи) і організації сил та засобів системи цивільного захисту при проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Управління в НС (далі – управління) полягає у постійному керівництві з боку органу управління та уповноваженого керівника з ліквідації НС залученими службами і силами та в організації виконання завдань з ліквідації НС або її наслідків.

Головна мета управління – забезпечення ефективного використання сил і засобів різного призначення, щоб роботи у зонах НС було проведено у повному обсязі, в найкоротший термін, із мінімальними втратами населення і матеріальних засобів.

Управління роботами починається з моменту виникнення НС і завершується

після її ліквідації. Воно здійснюється, як правило, за добовими циклами, кожен із яких включає такі складові:

- збір даних про обстановку;
- аналіз і оцінка обстановки;
- підготовка висновків і пропозицій до рішення на проведення робіт;
- прийняття (уточнення) рішення і доведення завдань до відома виконавців;
- організація взаємодії між всіма учасниками рятувальних робіт;
- забезпечення дій, сил і засобів для виконання цих робіт.

Основою управління є рішення керівника ліквідації НС, який несе повну відповідальність за управління підпорядкованими силами та успішне виконання ними завдань з ліквідації наслідків НС.

Рішення включає наступні основні елементи:

- задум дій;
- завдання силам цивільного захисту, які беруть участь у ліквідації НС;
- заходи щодо безпеки;
- організація взаємодії;
- забезпечення дій з ліквідації НС сил цивільного захисту при виконанні робіт. У *задумі дій* визначаються:
- райони (об'єкти ділянок) зосередження основних сил;
- послідовність (етапи) і способи проведення робіт з ліквідації НС;
- розподіл сил та засобів, порядок використання технічних засобів;
- завдання органам управління, організаціям та силам цивільного захисту;
- резерв сил і коштів;
- запобіжні заходи безпеки, порядок роботи та забезпечення безперервного виконання робіт.

Варіант рішення начальника цивільного захисту міста (району, об'єкта) наведено на рис. 1.

Ефективність протидії уражаючим факторам НС у вирішальній мірі неможлива без створеної та налагодженої системи управління на кожному об'єкті економіки.

Ефективність дій, як керівників, так і конкретної людини в екстремальній ситуації, що насувається, або вже має місце, прямо залежить від своєчасності, коректності та повноти отриманої інформації.

РІШЕННЯ

начальника цивільного захисту району (міста, об'єкта)
 “ _____ ” _____ 20____ № _____ м. _____

Про проведення заходів щодо захисту населення та об'єктів економіки міста (району, об'єкта) у наслідок виникнення повені

У результаті швидкого танення снігу, випадання опадів та інтенсивного скидання води з __ водоймищ _____ області почався різкий підйом рівнів води у ріках _____, що і призвело до затоплення _____ і часткового _____ підтоплення _____.

Найбільш складна обстановка склалася в містах _____ і районах _____.

Загальна площа затоплення становить _____ га. У районах затоплення залишилося _____ тис. чоловік, _____ га сільгоспугідь, _____ промислових та _____ сільськогосподарських об'єктів, підприємств соцкультпобуту _____, _____ дошкільних і шкільних установ

З огляду на ситуацію, що склалася та можливі перспективи її розвитку

ВИМАГАЮ

- 1. Управлінню (відділу) з питань надзвичайних ситуацій міста (району) _____** негайно оповістити місто (район), що попадає у зону можливого затоплення. Силами аварійно-відбудовних бригад організувати відновлення ушкодженого господарства, дамб, постійну роботу засобів для відкачування води. Залучить для цього необхідну кількість людей, техніки, транспорту та матеріальних засобів.
- 2. Начальнику спеціалізованої служби захисту тварин і рослин** забезпечити евакуацію тварин, вивіз кормів, продуктів сільськогосподарського виробництва, матеріальних засобів із зон затоплення та розміщення їх у безпечних місцях.
- Вжити заходи по попередженню забруднення навколишнього середовища у випадку змиву паводковими водами пестицидів і мінеральних добрив.
- 3. Начальнику спеціалізованої служби енергетики міста (району) _____** забезпечити безаварійну роботу об'єктів електропостачання.
- 4. Начальнику _____** державного відділу екологічної безпеки міста (району) _____ встановити суворий контроль за скиданням промислових відходів на хімічно небезпечних об'єктах.
- 5. Начальнику _____** спеціалізованої служби охорони громадського порядку _____ забезпечити підтримання загального порядку та охорону майна у зонах затоплення та у місцях розселення евакуйованого населення.
- 6. Начальникам міських (районних) служб, відділів та організацій** забезпечити своєчасне виконання робіт у зонах затоплення, а також у місцях розселення евакуйованого населення. Головному лікарю районного територіального медичного об'єднання забезпечити надання необхідної медичної допомоги потерпілим.
- 7. Начальнику управління (відділу) з питань надзвичайних ситуацій міста (району) _____** організувати взаємодію з органами військового командування щодо залучення підрозділів військових частин, дислокованих на території міста (району), до проведення аварійно-рятувальних і підривних робіт з ліквідації крижаних заторів.
- 8. Доповіді про обстановку в ході проведення робіт** надавати в комісію з питань надзвичайних ситуацій міста (району) за тел. _____ і щодня.
- 9. Контроль за виконанням цього рішення** покласти на начальника управління (відділу) з питань надзвичайних ситуацій міста (району) _____.

Створити спеціальну комісію з ліквідації надзвичайної ситуації на чолі з моїм заступником і призначити уповноваженого керівника з ліквідації надзвичайних ситуацій _____.

Начальник цивільного захисту міста (району), об'єкта _____.

Рис. 1. Рішення начальника цивільного захисту міста (району, об'єкта)

Одним з основних заходів захисту населення у НС є його своєчасне оповіщення про небезпеку та обстановку, що склалася, а також правдиве її

інформування про порядок і правила поведінки в сформованих екстремальних умовах.

Оповіщення – це процес доведення сигналів і мовних повідомлень відповідних органів управління ЦЗ про загрозу та виникнення НС техногенного або природного характеру, аварій, катастроф, епідемій, пожеж центральним, місцевим органам виконавчої влади, підприємствам, організаціям і населенню.

Оповіщення та інформування у сфері цивільного захисту включають:

- оперативне доведення до відома населення інформації про виникнення або можливу загрозу виникнення надзвичайних ситуацій, у тому числі через загальнодержавну, територіальні і локальні автоматизовані системи централізованого оповіщення;

- завчасне створення та організаційно-технічне поєднання постійно діючих локальних систем оповіщення та інформування населення із спеціальними системами спостереження і контролю в зонах можливого ураження;

- централізоване використання мереж зв'язку, радіомовлення, телебачення та інших технічних засобів передачі інформації незалежно від форми власності та підпорядкування в разі виникнення надзвичайних ситуацій.

Сигнали та мовні повідомлення про загрозу або виникнення НС забезпечується шляхом:

- функціонування загальнодержавних, регіональних і міських автоматизованих систем централізованого оповіщення;

- спеціальних локальних та об'єктових систем оповіщення;

- централізованого використання телекомунікаційних мереж загального користування, у тому числі і пересувних засобів оповіщення;

- загальнодержавної, регіональної та міської радіомережі.

На випадок загрози або виникнення надзвичайної ситуації загальнодержавного рівня створюється *загальнодержавна система централізованого оповіщення* центральних і місцевих органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ і МОВВ) та органів місцевого самоврядування.

На випадок загрози або виникнення надзвичайної ситуації регіонального рівня у кожній області, в містах Києві та Севастополі, а також у містах, віднесених до відповідних категорій і груп з цивільного захисту (ЦЗ), *створюються регіональні системи централізованого оповіщення* МОВВ і населення.

У разі виникнення загрози катастрофічного затоплення внаслідок руйнування однієї або декількох гребель на водосховищах Дніпровського каскаду та інших річках відповідні чергові служби гідроелектростанцій здійснюють

оповіщення відповідних чергових служб органів ЦЗ та НС за допомогою спеціальних систем централізованого оповіщення, створених безпосередньо на гідротехнічних спорудах за кошти їх власників.

Оповіщення про виникнення НС на АЕС здійснюється за допомогою спеціальних систем оповіщення, що створюються за кошти станцій.

На випадок виникнення надзвичайної ситуації безпосередньо на потенційно небезпечних підприємствах за їх рахунок створюються **локальні** або **об'єктові** системи оповіщення, які мають бути з'єднаними з регіональними системами централізованого оповіщення.

Рішення на застосування системи оповіщення приймає голова державної адміністрації (начальник цивільного захисту). Відповідальність за організацію та практичне здійснення оповіщення покладається на:

- керівників органів виконавчої влади;
- керівників місцевого самоврядування;
- керівників підприємств, організацій, закладів.

При аварії на потенційно-небезпечному об'єкті, залежно від виду та масштабу НС, даних прогнозу розвитку НС, черговий диспетчер об'єкта зобов'язаний здійснити оповіщення за двома варіантами:

1. При ситуаціях, наслідки яких не виходять за межі об'єкта економіки, оповіщуються: керівний склад і штаб цивільного захисту об'єкта, чергові служби (газорятувальна, протипожежна, медична), відділи (цехи), що попадають у зону ураження. Оповіщення здійснюється за допомогою об'єктової системи оповіщення (приладів, що подають спеціальні звукові сигнали, мовні оповіщувачі, світлові маячки).

2. При ситуаціях, наслідки яких виходять за межі об'єкта, додатково оповіщується населення, сусідні об'єкти, які можуть потрапити в зону ураження (у першу чергу дитячі установи, школи).

Організація оповіщення населення передбачає увімкнення електричних сирен, переривчастий звук яких означає єдиний сигнал будь-якої небезпеки «Увага всім!». Почувши його, необхідно увімкнути радіо, телевізор і прослухати мовне повідомлення, виконати всі вказівки органів Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС).

На кожну НС місцеві органи влади разом з органами управління з питань НС розробляють варіанти тестових мовних повідомлень, наближених до конкретних специфічних НС.

У випадку НС у мирний час уведені наступні типові мовні повідомлення:

- аварія на атомній електростанції;
- аварія на хімічно небезпечному об'єкті;
- землетрус;
- затоплення;
- штормове попередження;
- вибух на складі боєприпасів.

Сигнали мовного оповіщення населення у воєнний час:

- повітряна тривога (ракетна і авіаційна небезпека);
- відбій повітряної тривоги;
- радіаційна небезпека;
- хімічна небезпека;
- біологічне зараження.

Для оперативного оповіщення населення при аварії на АЕС, хімічно небезпечних об'єктах, гідровузлах та інших об'єктах, де існує велика небезпека катастроф, створюються локальні системи оповіщення. У цьому випадку черговий диспетчер сам приймає рішення та негайно подає сигнал для оповіщення району проживання населення або місця, що може виявитися в зоні ураження.

2.2. Мета і загальна характеристика рятувальних та інших невідкладних робіт

Ліквідація НС – це проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт у випадку виникнення НС, спрямованих на:

- порятунок життя і збереження здоров'я людей, зниження розмірів збитків, нанесених природному середовищу та матеріальних втрат;
- локалізацію зон НС, припинення дії небезпечних факторів.

Організація і проведення рятувальних та інших невідкладних робіт полягає у виконанні заходів, передбачених існуючим законодавством з питань ліквідації наслідків стихійного лиха, аварій та катастроф, епідемій і епізоотій, що становлять загрозу життю та здоров'ю населення.

Головне завдання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт – пошук і порятунок населення, заблокованого в завалах, постраждалого в будинках, спорудах, надання йому першої медичної допомоги та евакуація тих, хто вимагає подальшого лікування, а також першочергове життєзабезпечення постраждалого населення.

Відповідальність за всебічне забезпечення ліквідації НС покладається на відповідних керівників комісій з техногенно-екологічної безпеки і НС.

Послідовність виконання невідкладних та аварійних робіт залежить від

характеру надзвичайної ситуації, її наслідків, наявності і підготовки сил цивільного захисту та інших формувань, періоду року, погодних умов та інших факторів.

Як правило, ліквідація НС здійснюється силами та засобами підрозділу оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, тієї підсистеми, на території якої вони виникли. У випадку неможливості ліквідації власними силами, вони збільшуються рішенням вищої інстанції.

Аварійно-рятувальні роботи проводяться з метою пошуку та звільнення потерпілих, надання їм медичної допомоги, евакуації в медичні установи і включають наступні дії:

- розвідка маршрутів руху та ділянок робіт;
- локалізація, гасіння пожеж по маршруту руху і на ділянках робіт;
- ліквідація або доведення до мінімально можливого рівня шкідливих і небезпечних факторів, що виникли внаслідок НС і перешкоджають проведенню рятувальних робіт;
- пошук і спасіння потерпілих зі зруйнованих або палаючих будинків, загазованих, затоплених і задимлених приміщень;
- надання першої медичної допомоги постраждалим та евакуація їх у медичні установи; людей, ветеринарна обробка тварин, дезактивація, дезінсекція та дегазація техніки, засобів захисту і одягу, знешкодження території та споруд, продовольства і води, продовольчої сировини та фуражу.

Невідкладні роботи проводяться із метою створення умов для проведення аварійно-рятувальних робіт, запобігання подальших руйнувань і втрат, викликаних вторинними уражаючими факторами, а також забезпечення життєдіяльності об'єктів економіки та потерпілого населення.

Невідкладні роботи містять у собі:

- прокладку шляхів і пробивання проходів у завалах та зонах ураження;
- локалізацію аварій на газових, енергетичних, водопровідних, каналізаційних, теплових і технологічних мережах з метою створення умов для проведення рятувальних робіт;
- зміцнення або руйнування конструкцій будинків і споруд, що загрожують обвалом і заважають проведенню рятувальних робіт;
- ремонт і відновлення постраждалих і зруйнованих ліній зв'язку, комунально-енергетичних мереж з метою забезпечення рятувальних робіт;
- виявлення, знешкодження та утилізація снарядів, що не розірвалися, і вибухонебезпечних предметів;

– ремонт і відновлення ушкоджених споруд для укриття від можливого повторного ураження;

– санітарне очищення територій у зоні НС;

– першочергове життєзабезпечення постраждалого населення.

Прийняття рішення про проведення рятувальних та невідкладних робіт передують ретельна розвідка місць аварій та катастроф. Основними завданнями розвідки є визначення характеру руйнувань і об'ємів рятувальних та інших невідкладних робіт, стану шляхів під'їзду, технологічного устаткування, будівельних конструкцій, необхідності застосування спеціальної техніки, об'єму матеріалів для аварійних робіт. На основі зібраних розвідкою даних про характер і обсяг майбутніх робіт приймається рішення про виконання конкретних заходів щодо їх проведення, а також визначається послідовність, необхідні сили та засоби.

Для виконання робіт, які потребують спеціальної підготовки фахівців і залучення потужної техніки, залучають спеціальні формування цивільного захисту або організовуються загони, створені на базі спеціальних будівельних, ремонтно-будівельних, будівельно-монтажних, шляхово-будівельних організацій та відділів комунального господарства.

Передбачається виділення сил і засобів для ведення *повітряної, річкової (морської) і наземної розвідки*.

Повітряна розвідка ведеться спеціально навченими екіпажами літаків і вертольотів цивільної авіації, а також літаків і вертольотів, виділених для цих цілей військовим командуванням. Завдання повітряної розвідки полягає у визначенні в найкоротші терміни меж, осередків ураження, характеру руйнувань і пожеж, стану мостів, переправ, об'єктів економіки, основних транспортних магістралей, інженерних споруд та інших об'єктів.

Наземна розвідка ведеться розвідувальними формуваннями та підрозділами ЦЗ, установами мережі спостереження і лабораторного контролю, постами радіаційної і хімічної розвідки. Наземна розвідка здійснюється для одержання більш повних і достовірних даних про межі зон НС, рівні радіації, характеру руйнувань, стан захисних споруд, дорожньої мережі, інших транспортних споруд.

Річкова (морська) розвідка ведеться на судах, катерах та інших плавзасобах розвідувальними формуваннями ЦЗ, а також силами і засобами, виділеними для цих цілей військово-морським командуванням.

Для одержання більш повних даних про обстановку організуються спеціальні види розвідки: радіаційна, хімічна, пожежна, інженерна, медична, ветеринарна, фітопатологічна.

Проведення аварійно-рятувальних робіт у зонах НС умовно проходить у три етапи:

– *початковий (перший) етап* – проведення екстрених заходів щодо захисту населення, порятунку потерпілих місцевими силами та нарощування сил і засобів ліквідації НС для проведення робіт;

– *другий етап* – проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, нарощування сил і засобів цивільного захисту;

– *третьої етап* – завершення проведення аварійно-рятувальних робіт, поступова передача функцій управління проведенням рятувальних робіт органам виконавчої влади, виведення угруповання сил цивільного захисту, проведення заходів першочергового життєзабезпечення населення.

Обсяг рятувальних та невідкладних робіт залежить від ступеня ушкодження або руйнування будинків, споруд, устаткування та агрегатів, а також від стану комунально-енергетичних систем, тощо.

Після проведення аварійно-рятувальних робіт створюється спільна комісія для передачі управління в зоні НС місцевим органам (організаціям, підприємствам). За результатами роботи комісії складається акт, що підписують всі члени комісії, і який затверджує відповідний керівник виконавчої влади або ж керівник об'єкта, на якому відбулася НС.

Сили та засоби оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (якщо такі брали участь у ліквідації НС) виводяться із зони НС у місця постійної дислокації.

При стихійних лихах і техногенних катастрофах, як правило, складається складна санітарно-епідеміологічна ситуація, що вимагає необхідність проведення санітарних і протиепідемічних заходів на значних територіях.

Витрати, пов'язані з оплатою робіт, харчування, житла, спецодягу, а також інших видів забезпечення, необхідних для виконання рятувальних робіт, фінансуються за рахунок державних коштів або коштів міністерств (відомств), підприємств.

У містах та інших населених пунктах, де є об'єкти підвищеної безпеки, при неповному забезпеченні захисними спорудами, у випадку виникнення надзвичайної ситуації, основним способом захисту населення є евакуація і розміщення його в зонах, безпечних для проживання людей і тварин.

Евакуація – комплекс заходів щодо організованого вивезення (виведення) населення з районів (місць), зон можливого впливу наслідків надзвичайних ситуацій (НС) і розміщення його у безпечних районах (місцях) у разі виникнення

безпосередньої загрози життю та заподіяння шкоди здоров'ю людей.

Розосередження – це організоване вивезення (виведення) із міст та інших населених пунктів і розміщення в заміській зоні вільної від роботи зміни працівників об'єктів, які продовжують роботу в умовах НС

Загальна евакуація – комплекс заходів, що здійснюються для всіх категорій населення в окремих регіонах держави у разі виникнення надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру.

Часткова евакуація – комплекс заходів, що здійснюється для захисту окремих категорій населення у разі виникнення надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру. Часткова евакуація проводиться завчасно для визначених категорій населення: студентів, учнів інтернатів, вихованців дитячих будинків, пенсіонерів та інвалідів, які утримуються у будинках для осіб похилого віку, разом з викладачами та вихователями, обслуговуючим персоналом і членами їх сімей, а також хворих разом з лікувальними закладами та їх персоналом.

Негайна евакуація – терміновий захід у разі, коли НС вже виникла або може виникнути в обмежений проміжок часу.

Тимчасова евакуація – захід, що проводиться при порівняно невеликій тимчасовій загрозі (підняття рівня води, хімічна аварія на віддаленні тощо).

Залежно від масштабів і особливостей надзвичайної ситуації рішення про проведення евакуації населення приймають:

на загальнодержавному рівні – Кабінет Міністрів України;

на регіональному рівні – голова обласної держадміністрації;

на місцевому рівні – голова Київської міської держадміністрації, голова районної держадміністрації;

на об'єктовому рівні – керівник об'єкта.

Розосередження та евакуація працюючого населення і членів їх сімей проводиться за *виробничим принципом*, тобто через об'єкти господарювання.

Евакуація населення, не пов'язаного з виробництвом, проводиться за *територіальним принципом* – за місцем проживання житлово-експлуатаційними органами. Діти евакуюються разом з батьками, але можливе вивезення їх зі школами і дитячими садками.

У разі оголошення евакуації громадяни самостійно на міських транспортних засобах, які у цей період працюють цілодобово, прибувають на збірні евакуаційні пункти. Працівники цих пунктів розподіляють громадян, які підлягають евакуації, за транспортними засобами, інструктують їх і забезпечують посадку на

транспортні засоби.

У разі виникнення аварії на хімічно або радіаційно небезпечному об'єкті евакуація населення проводиться у два етапи: перший – від місця знаходження людей до межі зони забруднення; другий – від межі зони забруднення до пункту розміщення евакуйованого населення в безпечних районах.

На межі зони забруднення в проміжному пункті евакуації здійснюється пересадка евакуйованого населення з транспортного засобу, який рухався забрудненою місцевістю, на незабруднений транспортний засіб.

Забруднений транспортний засіб використовується для перевезення населення тільки забрудненою місцевістю.

Евакуація населення із зон можливого катастрофічного затоплення проводиться у першу чергу з населених пунктів, що знаходяться поблизу гребель, хвиля прориву яких може досягнути зазначених населених пунктів протягом менше ніж 4 годин, а з інших населених пунктів – за наявності безпосередньої загрози їх затоплення.

Інформаційне забезпечення евакуйованого населення про порядок дій у різних ситуаціях та про оперативну обстановку здійснюється уповноваженим органом управління з питань надзвичайних ситуацій і евакуаційним органом з використанням для цього системи оповіщення, засобів радіомовлення і телебачення та із залученням у разі потреби сил і засобів органів МВС.

Евакуйовані громадяни повинні мати при собі паспорт, військовий квиток, документ про освіту, трудову книжку або пенсійне посвідчення, свідоцтво про народження, гроші і цінності, продукти харчування і воду на 3 доби, постільну білизну, необхідний одяг і взуття загальною вагою не більш як 50 кілограмів на кожного члена сім'ї. Дітям дошкільного віку вкладається у кишеню або пришивається до одягу записка, де зазначається прізвище, ім'я та по батькові, домашня адреса, а також ім'я та по батькові матері і батька.

Евакуйоване населення розміщується у придатних для проживання будівлях, які в зимовий період опалюються.

2.3. Проведення карантинних та інших санітарних протиепідемічних заходів

Ефективність санітарного протиепідемічного забезпечення населення досягається шляхом:

- своєчасного наближення сил і засобів санітарно-епідеміологічної служби до осередку стихійного лиха або техногенної катастрофи;
- евакуації постраждалих та інфекційних хворих;

– організації лікування і проведення протиепідемічних заходів з метою попередження розширення інфекційних захворювань.

Під *санітарно-гігієнічним забезпеченням* розуміється комплекс заходів у зоні НС, що проводяться з метою захисту здоров'я населення та осіб, які приймають участь у ліквідації наслідків катастроф.

У комплекс проведених заходів входить:

– проведення санітарно-гігієнічного контролю умов розміщення, прийому їжі, водопостачання, санітарного стану території, збиранням рідких і твердих відходів, похованням загиблих людей і тварин;

– оцінка санітарного стану зони НС;

– прогнозування впливу негативних факторів на стан здоров'я населення та особовий склад формувань, які приймають участь у ліквідації НС.

Протиепідемічне забезпечення включає комплекс заходів, спрямованих на попередження виникнення та ліквідацію інфекційних захворювань у зоні НС.

Проведення санітарних і протиепідемічних заходів в умовах НС базується на даних санітарно-епідеміологічної або біологічної розвідки.

Особливістю епідеміологічної ситуації в зоні катастрофи або стихійного лиха є можливість виникнення декількох осередків інфекційного захворювання.

Під *осередком інфекційних захворювань* розуміють місце (об'єкт або територію), де виявлені джерела та відповідні фактори передачі інфекції.

Поширення інфекційного захворювання серед населення шляхом виникнення пов'язаних між собою осередків (джерелом та факторами передачі) одержало назву *спалаху інфекційного захворювання*.

Масове поширення інфекційного захворювання на відповідній території за короткий проміжок часу характеризується як *епідемія*. Всі епідемії та спалахи інфекційних захворювань підлягають епідемічному розслідуванню з метою встановлення причин їхнього виникнення, шляхів передачі інфекції, виявлення меж осередку інфекційних захворювань і масштабів поширення епідемії або спалаху інфекційних захворювань, проведення заходів щодо їхньої локалізації.

Розвиток епідемії в зоні катастрофи або на прилягаючих територіях може значно ускладнити виконання заходів щодо ліквідації наслідків НС. У цьому випадку вводиться карантин і ряд обмежувальних протиепідемічних заходів.

Під *карантином* розуміють адміністративні та медико-санітарні заходи, що проводяться для попередження поширення особливо небезпечних інфекційних захворювань.

Карантин вводиться і скасовується КМУ за поданням Головного санітарного

лікаря України. Рішення про введення карантину і його скасування негайно доводиться населенню відповідної території через засоби масової інформації. Карантин вводиться на період, необхідний для ліквідації епідемії або спалаху, особливо небезпечної інфекційної хвороби. На цей період можуть бути змінені режими роботи підприємств, організацій, навчальних закладів. До скасування карантину його територію можуть залишати особи, які пред'явили дозвіл на право виїзду за межі території карантину.

Організація і контроль дотримання встановленого на території карантину правового режиму, своєчасним і повним проведенням профілактичних та протиепідемічних заходів покладається на місцеві органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування.

В умовах виникнення НС з викидом радіаційних, та хімічно-небезпечних речовин люди, техніка та місцевість можуть бути забрудненими радіоактивними та небезпечними хімічними речовинами, біологічними засобами.

В цих умовах з метою збереження життя людей та створення їм необхідних умов для виконання поставлених завдань у обстановці радіаційного, хімічного або біологічного забрудненими організується і здійснюється *санітарна обробка* людей та *спеціальна обробка* техніки, а також дезактивація, дегазація та дезінфекція ділянок місцевості, доріг та будівель.

Спеціальна обробка полягає у проведенні дезактивації, дегазації та дезінфекції техніки, засобів індивідуального захисту, одягу та інших матеріальних засобів, а при необхідності і санітарної обробки людей.

Дезактивація полягає у видаленні радіоактивних речовин із забруднених об'єктів до допустимих норм забруднення, безпечних для людини.

Дегазація – процес розпаду (нейтралізації) або видалення отруйних речовин із забруднених поверхонь до мінімального, безпечного рівня для людини.

Дезінфекція – процес знищення хвороботворних мікробів, а також видалення токсинів з поверхонь які підпали зараженню біологічними речовинами.

Спеціальна обробка проводиться в визначених районах спеціальної обробки на не забрудненій території. Для проведення спеціальної обробки створюються площадки обробки техніки та майна.

Найбільш розповсюджені методи спеціальної обробки – фізичні, хімічні, фізико-хімічні.

Фізичний метод полягає у механічному видаленні небезпечних речовин із забрудненої поверхні та виконується шляхом сухої протирки, здування, змітання, відсмоктування пилу.

Хімічний метод оснований на використанні розчинів та речовин, які, вступаючи в хімічні реакції з отруйними речовинами на поверхнях заражених об'єктів, створюють нетоксичні або малотоксичні сполуки (нейтралізація).

Фізико-хімічний метод виконується шляхом видалення небезпечних речовин із заражених поверхонь спеціальними розчинами.

Основні методи дезінфекції:

- хімічний – використання речовин, які володіють бактерицидною (дезінфікуючою) дією;
- фізичний – знищення або видалення хвороботворних мікробів та токсинів нагріванням до високих температур (кип'ятіння, обдування гарячими газами, парою тощо);
- біологічний – використовуються особливі мікроорганізми (бактеріофаги), для знищення хвороботворних мікробів.

Окрім вищезгаданих способів, для дезактивації, дегазації та дезінфекції місцевості та споруд може використовуватись механічний спосіб, який полягає у зрізанні та видаленні верхнього зараженого шару ґрунту (снігу) або в ізоляції зараженої поверхні настилами.

Заклучна частина

Ефективність протидії уражаючим факторам НС у вирішальній мірі неможлива без створеної та налагодженої системи управління на кожному об'єкті економіки.

Одним з основних заходів захисту населення в НС є його своєчасне оповіщення про небезпеку та обстановку, що склалася при цьому, а також правдиве інформування населення про порядок і правила поведінки в сформованих екстремальних умовах.

Організація і проведення рятувальних та інших невідкладних робіт складається у виконанні заходів, передбачених існуючим законодавством з питань ліквідації наслідків стихійного лиха, аварій і катастроф, епідемій і епізоотій, що становлять загрозу життю та здоров'ю населення.